

project- onderwijs

'DE PROJECTEN VAN NEDERLANDS'

Een contradictio in terminis?

In Moer 1984/3 schreef Ans Buys over hoe zij haar leerlingen in havo-5 laat reflecteren op hun eigen taalvaardigheden. In dit nummer beschrijft zij hoe ze thematisch/projectmatig werkt binnen haar lessen Nederlands. 'Een concrete beschrijving van een herkenbare praktijksituatie kan Moerlezers misschien wel stimuleren tot een eigen initiatief, een specifiek talige bijdrage aan vak-geïntegreerd projectonderwijs', stelt Ans Buys aan het eind van haar inleiding.

In Moer 1984/6 schreef Anke Burger over projectonderwijs en taalvaardigheden. Ze interviewde in het kader van haar doctoraalscriptie docenten Nederlands over hun aandeel in projectonderwijs en het viel haar op dat verschillende geïnterviewden liever niet door een speciale vakbril wilden kijken naar de rol van taalvaardigheden bij een project. Ook ik werd geïnterviewd en in haar scriptie lees ik: 'Ans is in dit opzicht eigenlijk niet te vergelijken met de andere docenten, want het p.o. dat zij doet, doet ze in haar lessen Nederlands. Bijna alle doelen die ze met haar vak heeft, probeert ze via p.o. of thematisch onderwijs te realiseren. Wat zij met p.o. wil bereiken komt grotendeels overeen met wat ze met haar

vak wil bereiken.'

Die constatering is juist. Ik werk voornamelijk thematisch/projectmatig met mijn leerlingen. Tijdens de meer cursorisch opgezette lessen staat een bepaalde taalactiviteit centraal die volgens mij extra aandacht verdient omdat bijvoorbeeld het examenprogramma dat vereist of omdat het in de praktijk handig is als je die vaardigheid goed beheerst, bijvoorbeeld discussiëren of solliciteren. Het 'los' inoefenen van taalvaardigheden is voor mij alleen bevredigend als het me lukt leerlingen duidelijk te maken dat het beheersen van die vaardigheden een betekenis kan hebben voor henzelf.

Ervaring met projectonderwijs, zoals op het Wagenings Lyceum, heb ik niet. Ik

werk in de bovenbouw van een havo-afdeling, leerlingen stromen binnen in havo-4 en secties werken vrij autonoom aan het eindexamenprogramma. Uitgaande van de thematische aanpak bij Nederlands hebben we met de sectie een aantal jaren achter elkaar het initiatief genomen tot een wat ruimer 'project' met als ideaal op den duur een bepaalde periode van het schooljaar te reserveren voor open projectonderwijs. Zo ver is het op onze school nog niet. Verschillende collega's waren in het verleden weliswaar bereid vanuit hun invalshoek aandacht te besteden aan het gekozen onderwerp, mee te werken aan een speciale projectreader of een bijdrage te leveren aan een themadag, maar van een gezamenlijke visie op projectonderwijs en daaruit voortvloeiende keuzes met betrekking tot bijvoorbeeld opzet van het rooster, verdeling van taken of nascholing, is vooralsnog geen sprake.

'De projecten van Nederlands', zei laatst een leerling: een contradictio in terminis? Misschien. Ervaringen met deze beperkte vorm van projectonderwijs hebben mij er echter wel van overtuigd dat met name vanuit het vak Nederlands steun en structuur geboden kan worden aan projecten die door de hele school worden gedragen. In dit artikel wil ik een project beschrijven dat we dit afgelopen schooljaar organiseerden voor havo-4. Uiteraard is het niet mijn bedoeling een kant en klaar recept te geven. Een concrete beschrijving van een herkenbare praktijksituatie kan *Moerlezers* misschien wel stimuleren tot een eigen initiatief, een specifiek talige bijdrage aan vak-geïntegreerd projectonderwijs.

De eerste weken

De sectie Nederlands bepaalde het onderwerp van het project. In verband met het internationale jongerenjaar kozen we *jongeren*¹, een ruim thema waarbinnen eigenlijk alles past wat leerlingen bezig-

houdt. Voor de sectie stonden twee (taal-)vaardigheden centraal: samenwerken in een kleine groep en zelfstandig een onderzoekje doen. Het grootste gedeelte van de tijd zouden leerlingen dan ook in groepen een eigen onderzoek uitwerken. Dat groepswork beschrijf ik in de volgende paragraaf. In deze paragraaf geef ik een indruk van datgene wat aan het groepswork vooraf ging: ongeveer drie weken waarin weliswaar alles draaide om jongeren, maar waarbij de lessen toch voornamelijk klassikaal werden gegeven en de docent vooral verantwoordelijk was voor inhoud, werkwijze en beoordeling. Allereerst inventariseerden we door middel van een klasgesprek wat jongeren van nu bezighoudt. Er werd gediscussieerd over zaken waar leerlingen zich zorgen over maken (toekomst, relaties, school) en over dingen waar ze van genieten (uitgaan, vrienden, muziek). Naar aanleiding van die discussie werden klassikaal interviewvragen opgesteld en als huiswerkopdracht moesten ze iemand interviewen die minstens 25 jaar ouder was. Met behulp van de discussie en het interview wilden we erachter komen wat leerlingen nu zelf typerend vinden voor jongeren van deze tijd. We wilden voorkomen dat er voornamelijk werd uitgegaan van etiketten die sommige ouderen zo gemakkelijk op 'de jeugd van tegenwoordig' plakken. Een van mijn havo-4-klassen stelde de volgende vragenlijst samen.

Interviewvragen opgesteld door havo-4 groep 4

- 1 Hoe was je week ingedeeld?
- 2 Wat deed je in je vrije tijd?
- 3 Moest je thuis veel meehelpen?
- 4 Was school belangrijk voor je?
- 5 Hoe was je schooltijd? Streng?
- 6 Had je veel studiemogelijkheden?
- 7 Kon je zelf je toekomst bepalen of moest je je aanpassen aan je milieu?
- 8 Deed je aan sport? Zo ja, aan welke?
- 9 Op welke leeftijd ging je werken?
- 10 Hoeveel zakgeld kreeg je?
- 11 Waaraan gaf je je zakgeld uit?

- 12 Had je ook eigen bezittingen? Een brommer bijvoorbeeld?
- 13 Hoe dacht je over mode?
- 14 Had je een open relatie met je ouders?
- 15 Hoe dachten jij, je ouders, je omgeving over verkering?
- 16 Hoe was de verhouding jongens/meisjes?
- 17 Hoe vrij ging je met seks om?
- 18 Kreeg je seksuele voorlichting?
- 19 Met wie praatte je over seksualiteit?
- 20 Hoe oud was je toen je voor het eerst uitging?
- 21 Waar ging je uit?
- 22 Hoe laat moest je thuis zijn?
- 23 Was je romantisch?
- 24 Ben je in je jeugd op vakantie geweest? Waarheen?
- 25 Had je een bepaalde wens? Is die uitgekomen?
- 26 Hoe dacht je over politiek?
- 27 Heb je nog iets toe te voegen aan dit interview?

NB Eerst de bedoeling van het interview aangeven. In het verslag ook een korte persoonsbeschrijving opnemen.

De meesten hadden een gesprek met ouders of grootouders. Dit interview verwerkten ze tot een individueel verslag waaraan ze een betoogje toevoegden waarin ze beschreven wat jongeren van nu typeert. In deze eigen tekstjes werd een groot aantal onderwerpen genoemd waaraan later, in een kleine groep, gewerkt zou worden (vandalisme, mode, seksualiteit, groepsvorming). De docent beoordeelde de schrijfoopdrachten, maakte een overzicht van de genoemde onderwerpen en stelde leerlingen bij de nabespreking in de gelegenheid elkaars teksten in te zien.

Naast praten en schrijven kwamen ook de vaardigheden lezen en luisteren aan bod tijdens de eerste lessen. De sectie stelde een bundeltje jongerenpoëzie samen en leerlingen brachten eigen gedichten mee. Al deze gedichten werden in de klas ten gehore gebracht en kort toegelicht. Verder volgens kregen de leerlingen de opdracht hun voorkeur uit te spreken voor een van de ingebrachte gedichten en in een groep

je van ongeveer drie personen gedurende twee lesuren aan een van onderstaande opdrachten te werken.

Verwerkingsopdrachten: Gedichten over jongeren

Kies met je groepje één opdracht uit onderstaande lijst.

- 1 Declameer het gedicht bij toepasselijke achtergrondmuziek.
- 2 Maak van het gedicht een lied. Besteed aandacht aan de performance (optreden).
- 3 Beeld het gedicht uit in pantomime terwijl één groepslid het voorleest (of neem de tekst op op cassette).
- 4 Maak een collage bij het gedicht.
- 5 Maak illustraties bij het gedicht.
- 6 Werk het gedicht om tot een stripverhaal.
- 7 Beeld het gedicht uit met behulp van textiel, klei of ander materiaal.
- 8 Maak toepasselijke foto's bij het gedicht (fotostrip).
- 9 Maak dia's bij het gedicht. Vertoon ze bij toepasselijke achtergrondmuziek (& voorlezen).
- 10 Zoek kunstreproducties bij het gedicht.
- 11 Maak zelf een bundeltje met dezelfde soort gedichten.
- 12 Zoek prozafragmenten bij het gedicht.
- 13 Maak een affiche voor onze dichtbundel.
- 14 Verzorg de omslag van onze bundel: kft & inleiding & inhoudsopgave.
- 15 Schrijf een antwoordgedicht.
- 16 Probeer de inhoud van het gedicht en de stemming die het weergeeft duidelijk te maken door het gedicht op een bepaalde manier op een groot vel papier te zetten. Werk met letters in allerlei afmetingen, kleuren en vormen.
- 17 Hou een spreekbeurtje waarin je:
  - a het gedicht voorleest
  - b het gedicht verklaart
  - c aangeeft waarom je het zo mooi vindt.
- 18 Schrijf een filmdraaiboekje bij het gedicht in 4 kolommen: 1. versregel, 2. te filmen beeld, 3. geluid/muziek, 4. camera-instelling.
- 19 Opdracht 18 & op video opnemen.
- 20 Verzin zelf een opdracht. Vooraf toestemming vragen aan de docent.

In elke klas werden ongeveer vijftien gedichten ingebracht. Hoewel het de bedoeling was leerlingen ongeveer de helft van

het aanbod te laten verzorgen, leverde in bijna elke klas de docent de meeste teksten. Het aanbod varieerde van klassiek literair werk tot teksten van

Nederlands- en Engelstalige popmuziek. Twee teksten waren duidelijk favoriet: *Liefde, liefde* van Bernlef en *Discobar* van Urbanus.

Liefde, liefde

op de vluchtheuvel
kust een jongen een meisje
met paardetanden
bolle ogen achter een bril
zoeken de zijne fletse blauwe
in een gezicht vol pukkels

in zijn aktentas
dat weet ik zeker

zitten nog broodkruiden van vorige week
en haar bloemetjesjurk
ruikt naar thuis een keeshond van porselein
waarvan een poot is gebroken

en toch
staat de stad
plotseling
stil

straks zal in het warenhuis
een pakje shampoo vallen
zal deze vrouw zich wegen en
die man zijn voeten vegen
op een mat
waarop 'welkom' staat geschreven

maar nu
staat de stad
stil

als bolle ogen
fletse blauwe trouwen

(J. Bernlef)

Disco-bar

Kom allen naar de disco-bar,
de meisjes zijn er gaar.
Kom allen naar de disco-bar,
de meisjes staan er klaar. 3x
3x

Het ruikt er naar gekabbeld zweet,
de lucht is niet te kauwen.
Toch weet men in deez'helse keet
de stemming d'er in te houden.
De disc-jockey die tracht zich
interessant te maken
door tussen twee hitjes door
onzin uit te braken.
Op de vloer vind je al sporen
van dekadent plezier,
onverteerde frietjes
in een dampende plas bier.

De kelner zit gevangen
in een woeste rock-en-roll.
Het bier klutst uit de glazen
en zijn mouwen lopen vol.
Een punker zit met ammoniak
zijn haar omhoog te kammen.
Kom in mijn armen malse schat.
Mijn broek begint te spannen.
Ze draaien alleen maar rotmuziek,
't is niemeer te verdragen.
En mijn plaat die wordt opgelegd
om 't volk buiten te jagen.

(Tekst en muziek: Urbanus van Anus)

De presentatie van de verwerkingsopdrachten volgde niet meteen op het groepswork in de klas omdat de meeste leerlingen graag nog wat tijd hadden om hun opdrachten buiten schooltijd af te ronden. Vooral degenen die met foto- of video-apparatuur werkten, hadden langer tijd nodig. In de klas gingen we verder met de typische jongerenliteratuur. Bij elk thema pro-

beren we expliciet te zoeken naar de invalshoek vanuit de literatuur omdat we leerlingen ook regelmatig willen confronteren met dat aspect van ons vak. Voor mijn gevoel blijven het literaire uitstapjes. Tijdens dit project kregen leerlingen een lijst met titels van boeken met jongeren in de hoofdrol. Aan het eind van het project moest elke leerling tenminste één jongerenboek gelezen hebben. De leeservaring

Voorbeeld van een groepscollage naar aanleiding van het gedicht *Liefde, liefde* (J. Bernlef). Door het verkleinen is de tekst niet meer te lezen en zijn helaas aardige details in de vormgeving weggefallen.

moest tot uiting komen in een opdracht die geëxposeerd kon worden tijdens de slotmanifestatie. De keuze van die verwerkingsopdrachten was vrij, voor suggesties konden leerlingen gebruik maken van de opdrachtenlijst in hun leesschrift (zie hiervoor *Moer* 1984/6, p. 42-43), waarin een collega, Piet Gielen, bij zijn artikel over de literatuurmeter, de dit jaar gehanteerde opdrachtenlijst als bijlage opnam.

Naast deze individuele literatuuropdracht voor thuis werden, soms afhankelijk van de belangstelling van leerlingen maar meestal uitgaande van de interesse van de docent, enkele klassikale lessen gegeven over jongerenliteratuur. Zo besprak een collega een drietal 'probleemboeken' te weten: *Het verrotte leven van Floortje Bloem* van Yvonne Keuls, *Mij overkomt dat niet* van Gunnel Beckman en *Maak me niet kapot* van Lyan Hall. Een ander zocht teksten, vanaf de zeventiende eeuw, over jongeren en onderwijs, verhouding leraar/leerlingen en besprak deze in de klas. Een stagiaire liet leerlingen gedurende twee lesuren verschillen opzoeken in fragmenten uit jongerenboeken met verliefdheid als thema. Ze gebruikte daarvoor *Roeland Westwout* van Diet Kramer (jaren '30), *Bob en Daphne* van Han B. Aalberse (jaren '50) en enkele teksten uit de Lemniscaat-serie (jaren '70). In elke klas werden drie à vier lesuren uitgetrokken voor literatuurlessen zoals hierboven omschreven.

Hierna werden de verwerkingsopdrachten naar aanleiding van de gedichten aan de klas gepresenteerd. In overleg met de leerlingen werden de beoordelingscriteria opgesteld. Na elke presentatie volgde een korte discussie waarin naast de presentatie van het gedicht ook de samenwerking in de kleine groep aan de orde werd gesteld. Het cijfer voor de presentatie werd voor 50% bepaald door een klasjury, de andere helft viel onder verantwoordelijkheid van de docent. Het in

groepjes werken met gedichten hebben we bewust heel kort voor het échte projectwerk gepland, zodat we bij de voorbereiding van dát proces konden verwijzen naar recente eigen ervaringen met groepswerk.

Het eigenlijke projectwerk

Alvorens leerlingen in de kleine groep aan de slag gaan, volgt een viertal voorbereidende lessen.

Les 1

Doel: inzicht hebben in factoren die het werken in groepen beïnvloeden.

Leerlingen vullen individueel onderstaande vragen in:

- 1 Wat zijn voor jou prettige/minder prettige ervaringen met groepswerk? Geef voorbeelden
- 2 Wat denk je dat het nut van groepswerk is?
- 3 Welke rol speel jij meestal in een groepje (luisteraar, leider, meeprater, dwarsligger, sfeermaker, enz.)?
- 4 Zou je een andere rol willen spelen dan je meestal speelt? Toelichten.
- 5 Wat is volgens jou kenmerkend voor iemand die de leiding neemt?
- 6 Maak je afspraken met elkaar voor je in een groep aan het werk gaat? Hou je je daaraan? Zo nee, hoe reageren anderen?
- 7 Spreek je in een groep je oordeel uit over de bijdrage van anderen?
- 8 Wat verwacht je van de begeleider (leraar/lerares)?

De antwoorden op die vragen zijn uitgangspunt voor een klasgesprek. Hierna of ondertussen vat de docent op het bord in trefwoorden samen wat ter sprake is geweest. De volgende aspecten dienen in elk geval in het bordschema voor te komen: doel, taken van voorzitter en notulant, omgaan met natuurlijke rollen, afspraken, verwachting ten aanzien van de begeleiding. De leerlingen nemen het bordschema over en krijgen de volgende huiswerkopdracht: maak met behulp van het bordschema een verslagje waarin je aangeeft waar jij tijdens het groepswerk

speciaal op wilt letter, wat jij wilt leren.

Les 2

Doel: uitwisselen van kennis met betrekking tot het opstellen van een onderzoeksvraag en het omgaan met informatie.

De docent vraagt wie de uitgewerkte huiswerkopdracht aan de klas wil voorlezen. Deze verslagjes worden bewaard en komen over enkele weken opnieuw ter sprake bij de evaluatie van het groepswork. De docent licht toe welke taalvaardigheden, naast samenwerken in de groep, tijdens het project aan de orde komen: vaststellen van een onderzoeksvraag, verzamelen van informatie, verwerken van informatie en presenteren van het geheel. Eerder in het jaar hebben deze vaardigheden in een cursorische lessenserie centraal gestaan. In kleine groepjes wordt het geleerde van toen opgepakt. De klas wordt verdeeld in acht groepen. Elk groepje krijgt de opdracht één van onderstaande vragen te beantwoorden:

- 1 Welke eisen stel je aan een onderzoeksvraag?
- 2 Welke mogelijkheden ken je om informatie te verzamelen?
- 3 Welke mogelijkheden ken je om verzamelde informatie te verwerken?
- 4 Welke presentatiemogelijkheden ken je?

Elke vraag wordt in twee groepjes besproken. Na ongeveer tien minuten gaan de groepjes die aan dezelfde opdrachten werkten bij elkaar zitten. Ze wisselen hun antwoorden uit, vullen elkaar aan en zetten het eindresultaat op een flap. Een van hen licht deze flap toe voor de klas. De groepsresultaten worden aangevuld met reacties uit de klas en tenslotte neemt elke leerling de antwoorden op de vier vragen over.

Huiswerkopdracht: Noteer een of meer onderwerpen die jij tijdens het project zou willen onderzoeken. Geef eventueel vast mogelijkheden aan die je ziet met betrekking tot het verwerven, verwerken en

presenteren van de informatie.

Les 3

Doel: kiezen van onderwerp en groep.

Elke leerling vertelt welke onderzoeksmogelijkheden hij/zij in het kader van het jongerenproject interessant vindt. Hierna wordt ongeveer een half uur uitgetrokken om te onderhandelen met klasgenoten zodat aan het eind van de les duidelijk is wie bij wie in de groep komt. De groepen bestaan minimaal uit drie en maximaal uit vijf personen. Wie definitief gekozen heeft, meldt dit bij de docent.

Les 4

Doel: op de hoogte zijn van de praktische gang van zaken tijdens het groepswork. De docent stelt de leerling van het volgende op de hoogte. In totaal zijn tien lesuren gereserveerd voor het werken in de kleine groep. Leerlingen dienen vooraf toestemming te vragen als ze tijdens de lesuren buiten het schoolgebouw willen werken (interviewen, video-opnames maken, etc.). Onkosten worden alleen vergoed als de begroting vooraf door de docent is goedgekeurd (fotorolletjes, reiskosten, etc.).

Het groepswork bepaalt voor eenderde het rapportcijfer Nederlands van dit trimester. Voor het groepswork worden vier deelcijfers gegeven: het proces, het werken in de groep, wordt beoordeeld door de docent (1) en door de groepsleden zelf (2). Het produkt, de presentatie, wordt beoordeeld door de docent (3) en door een klassejury (4). Om het eindcijfer van het groepswork te berekenen, worden de vier genoemde deelcijfers bij elkaar opgeteld en gedeeld door vier. De docent gaat bij de beoordeling van het proces uit van de verslagen die na elke groepsbijeenkomst in een speciaal notulenschriftje worden gemaakt. De beoordelingscriteria voor de presentatie worden vóór de presentatie in overleg met de groepsleden vastgesteld.

Na deze algemene informatie krijgt elk groepje even de gelegenheid om aan de rest van de klas te vertellen waar het voor heeft gekozen en welke plannen het heeft voor de aanpak. De klas kan op deze eerste voorstellen reageren. Daarna krijgt elk groepje een notulenschriftje uitgereikt. Hierin moet van elke groepsbijeenkomst een verslagje komen. Daarnaast kan het schriftje gebruikt worden voor allerlei aantekeningen (telefoonnummers, titels, adressen). De docent neemt de schriften aan het eind van elk lesuur in en voorziet de verslagjes van commentaar. Op de eerste pagina van het notulenschrift is een stenciltje geplakt met de eisen waaraan de notulen moeten voldoen.

Notulen groepsbijeenkomsten

- datum
- lesuur
- absenteen
- doel van de bijeenkomst
- korte beschrijving van wat je hebt gedaan
- korte beschrijving over hoe dat ging (vergelijk steeds met afspraken die je tijdens de eerste les in je schrift hebt genoteerd)
- huiswerk/afspraken voor de volgende keer
- 'agenda' voor de volgende keer
- mogelijke vragen aan je docent
- naam notulant

Aan het einde van de les wordt een laatste stencil uitgereikt. In dit stencil zet de sectie Nederlands nog eens op een rijtje wat zij als het talige ziet van het projectwerk. Verder geeft ze aan wat er tijdens de eerste les in de kleine groep besproken dient te worden.

Groepswerk

Het kunnen samenwerken in een kleine groep vinden wij erg belangrijk. Jullie moeten immers bewuste mensen worden, die kritische vragen stellen en zelfstandig op zoek gaan naar antwoorden op die vragen. Het kunnen overleggen en samenwerken is daarbij onontbeerlijk.

Taal leer je niet alleen door ermee bezig te zijn, maar ook door bij het gebruik stil te staan, je kijkt als het ware naar je eigen taalgebruik en dat van anderen. Tijdens dit groepswerk staan we daarom vooraf,

tussendoor en achteraf steeds stil bij de manier waarop er gewerkt wordt.

Tijdens het klasgesprek over groepswerk is aan de orde geweest waarom juist in de lessen Nederlands groepswerk speciale aandacht krijgt. Hieronder formuleren we nog eens wat volgens ons het talige is van dit gedeelte van het jongerenproject:

- het formuleren van een onderzoeksvraag
- het formuleren van subvragen
- het verband aangeven tussen het thema jongeren en het gekozen onderzoek
- manieren bedenken om aan informatie te komen
- informatie verzamelen
- informatie beoordelen
- informatie selecteren met het oog op het doel van je onderzoek en met het oog op de presentatie
- informatie verwerken in een eindproduct
- presenteren van een eindproduct
- afspraken maken
- keuzes beargumenteren
- conflicten oplossen
- elkaars vragen beantwoorden
- notuleren
- samenwerkingsregels opstellen
- stilstaan bij die regels door middel van opmerkingen in het verslag
- beantwoorden van vragen gesteld door de docent (in notulenschrift).

Zoals al eerder gezegd, moet er van elke bijeenkomst een verslag komen. De eisen daarvoor hebben we al in jullie notulenschriftje geplakt. Vergeet niet te reageren op opmerkingen en vragen die je docent onder het verslag noteert.

De eerste les in de kleine groep maak je allereerst afspraken over de volgende punten:

- wel/geen vaste voorzitter
  - taak van de voorzitter
  - vaste/wisselende notulant
  - welke maatregelen je neemt als afspraken niet nagekomen worden
  - hoe je omgaat met natuurlijke rollen.
- Deze afspraken noteer je in je notulenschrift. Daarna stel je onderstaande punten aan de orde:
- verwachtingen/doelen deelnemers
  - ervaring/kennis deelnemers met betrekking tot het gekozen onderwerp
  - onderzoeksvraag
  - subvragen
  - mogelijke informatiebronnen
  - voorlopige planning
  - afspraken voor de volgende keer
  - agenda voor de volgende keer.

Trek voldoende tijd uit voor de notulen.

Vanaf dit moment wordt elke groep individueel begeleid door de docent. Om een indruk te geven van het groepswork, citeer ik uit enkele notulenschriftjes van een willekeurige havo-4-klas. In die klas zitten 33 leerlingen. Er werden 9 groepjes gevormd die zich over de volgende onderwerpen bogen:

Groepen onder jongeren   Jolanda—Marco—Karin
Geestelijk gehandicapte jongeren
  Marianne—Mona—Sieny—Anita
Tv en jongeren   Sandra—Erik—Marie-Louise
Zelfdoding bij jongeren   Carro—Diana—Marc
Popmuziek   Maarten—Peet—Angela
De rol van jongeren in reclames
  Gondelie—Victoria—Monique—Jacqueline
Alcohol en drugsverslaafden
  Angela—Karin—Mieke—Kristel—Mariëlle
Jongerenorganisaties van politieke partijen
  Arthur—Bertie—Raymond
Jeugdcriminaliteit Erik—Emile—Johan—Rob—Mariëlle

Afspraken

- We nemen een vaste voorzitter: Marianne
- We nemen een wisselende notulant
- Als iemand zich niet aan de afspraak houdt, moet deze drie keer achter elkaar de notulen maken
- Als een van ons het ergens niet mee eens is of zich ergert aan een ander, dan bespreken we dat gewoon in de groep.

Marianne—Mona—Sieny—Anita

Onderzoeksvraag

We willen uitzoeken wat de kenmerken zijn van de verschillende groepen hier op school, waar ze uitgaan, wat opvalt aan hun kleding, welke politieke voorkeur ze hebben, waaraan ze hun geld uitgeven, aan welke andere groepen ze een hekel hebben, hoe ze over relaties en vrienden denken, enz.

Jolanda—Marco—Karin

Ons onderwerp gaat over jongeren en tv. We willen weten hoe omroepen erachter komen wat jongeren leuk vinden.

We gaan eerst van een week bekijken hoeveel tijd elke omroep aan jongerenprogramma's besteedt. Daarna gaan we ze bellen. We willen ook nog een enquête houden onder 25 leerlingen en vragen welke programma's ze goed vinden en hoe lang ze tv kijken. We hebben al een artikel uit *Vrij Nederland* over Veronica.

Sandra—Erik—Marie-Louise

Motivatie van het gekozen onderwerp

Hoewel jij, Ans, wat bezwaren hebt tegen ons onderwerp (zelfdoding bij jongeren), kiezen we er toch voor. Het is wel een bizar onderwerp maar we proberen informatie te zoeken om zo de taboesfeer rond zelfdoding een stukje uit de wereld te helpen. We kiezen het onderwerp ook omdat er de laatste tijd vrij veel over in het nieuws is geweest, over een aantal jongeren die kort na elkaar zelfmoord hebben gepleegd op een school bijvoorbeeld.

Carro—Diana—Marc

Wij kiezen voor jongeren en popmuziek omdat muziek voor ons alle drie gewoon heel belangrijk is.

Maarten—Peet—Angela

Wat we tijdens deze les hebben gedaan

We hebben reclamespotjes bekeken die Monique bij de burens op de video had opgenomen. In alle spotjes spelen jongeren een rol. We hebben opgeschreven welke spotjes we bij de presentatie in de klas gebruiken. Gondelie heeft nog geprobeerd het reclamebureau op te bellen maar die man was er weer niet.

Gondelie—Victoria—Monique—Jacqueline

We zijn naar het JAC geweest voor adressen van verslaafden en ex-verslaafden maar ze hebben ons doorgestuurd naar het consultatiebureau voor alcohol en drugsverslaafden. Die waren dicht. Dus eigenlijk hebben we niks kunnen doen.

Angela—Karin—Mieke—Kristel—Mariëlle

Hoe we hebben gewerkt

Nou, ieder had zijn huiswerk wel af. Alleen de les die 50 minuten duurde hadden we toch wel iets beter kunnen benutten, we dwaalden steeds van het onderwerp af.

Arthur—Bertie—Raymond

De samenwerking is prima. Het gaat echt heel leuk, we doen alle drie evenveel. We verdelen de taken goed en als het zo door gaat wordt het fantastisch.

Sandra—Erik—Marie-Louise

Het huiswerk

Johan moet naar de kinderrechter bellen.
Emile moet een verslagje van het cassette-bandje maken.

Rob moet een map kopen voor de foto's.

Erik moet de brief van Emile voor het tuchthuis typen en opsturen.

Mariëlle hoeft deze keer niets te doen.

Erik — Emile — Johan — Rob — Mariëlle

We zijn aan het lezen over jongeren en zelfdoding: Jongeren en zelfmoord van Y. Jansen; Zelfmoord bij kinderen en jeugdigen van Gerhild Heller en een artikel uit de Viva van 3/10 mei 1985. We lezen thuis verder.

Diana — Marc — Carro

Vragen die ze aan mij stelden

Wil je de volgende keer meteen bij ons komen anders schieten we er weer over!

Angela — Karin — Mieke — Kristel — Mariëlle

Kun je onze enquête in andere klassen afnemen? Als wij het in de aula moeten laten doen, gebeurt het lang niet zo serieus.

Marco — Jolanda — Karin

Reacties van mij

Als ik jullie was zou ik die interviewvragen nog eens goed bekijken: stel enkelvoudige vragen. Bijvoorbeeld vraag 1: 'Hoe ontstaat en wat zijn de gevolgen van jeugdcriminaliteit?' is te ingewikkeld en zeker als startvraag niet goed. Maak een keus uit enkele vragen. Bijvoorbeeld vraag 2 en 7: 'Denk je dat je over een paar jaar weer in de jeugdgevangenis zult zitten?' en 'Zou je als hieruit komt weer gaan stelen?'. Deze vragen kunnen ongeveer hetzelfde antwoord opleveren, maak dus een keuze. Verder moet je ook proberen om je vragen wat logischer te ordenen, jullie springen nu van de hak op de tak. Houd ook de tijd in de gaten. Je hebt nog maar drie lessen op school te besteden en een hele les krantekoppen knippen vind ik zonde van de tijd, doe dat maar als huiswerk.

Ans

Jullie maken je voornamelijk druk om de presentatie. Ik vind het belangrijker dat je antwoord vindt op vragen die je zelf hebt, dat je iets gaat uitzoeken wat je echt interessant/leuk vindt. Laat vandaag ieder eens voor zichzelf noteren wat hij/zij wil weten.

Bespreek dat vervolgens met elkaar en maak dan je keuze. Beperk je en hou het concreet.

Ans

Over het groepswerk ben ik niet ontevreden. De notulenschriftjes waren voor mij een handig hulpmiddel om inzicht te krijgen in het proces en de leerlingen toch enigermate te begeleiden. De klassen zijn vrij groot, ca 30 leerlingen, en het lukte me bijna geen enkele keer om tijdens één lesuur alle groepjes persoonlijk te spreken. Voordat het groepswerk aan de klas werd gepresenteerd, moest elke leerling onderstaande vragen individueel maken. De gegeven antwoorden gaven mij beter inzicht in ieders persoonlijk bijdrage en ervaring tijdens het projectwerk.

Persoonlijke evaluatie groepswerk jongerenproject

Onderstaande vragen individueel beantwoorden, dus zonder overleg met de andere groepsleden.

Tussen elk antwoord een regel wit laten. In volledige zinnen antwoorden.

- 1 Uit hoeveel personen bestond jouw groep? Vond je dat aantal te klein, te groot of goed? Motiveer je antwoord.
- 2 Wat was het onderwerp dat jullie groep had gekozen? Was dat onderwerp wel/niet een goede keuze? Licht je antwoord toe.
- 3 Hoe luidde jullie onderzoeksvraag? Met andere woorden wat wilden jullie precies uitzoeken? Zo nauwkeurig mogelijk formuleren.
- 4 Welke informatiebronnen hebben jullie gebruikt? Geef een korte beoordeling van elke bron die je hebt gehanteerd.
- 5 Voordat je aan het groepswerk begon, hebben jullie afspraken gemaakt over:
  - wel/geen vaste voorzitter
  - vaste/wisselende notulant
  - welke maatregelen je zou nemen bij niet nakomen afspraken
  - hoe je om zou gaan met natuurlijke rollen.Hebben jullie je aan die afspraken gehouden? Licht je antwoord toe.
- 6 Hoe verliep de samenwerking in jullie groep? Ben

- je tevreden over je eigen bijdrage? Ben je tevreden over de bijdrage van de andere groepsleden? Licht je antwoord toe.
- 7 Zijn er problemen geweest tijdens de samenwerking in jullie groep? Zo ja, welke?
- 8 Hebben jullie volgens jou een goede planning gemaakt? Licht je antwoord toe.
- 9 Vind je dat jullie groep de tijd op school efficiënt besteed heeft? Licht je antwoord toe.
- 10 Hoeveel tijd heb jij totaal na school aan het groepswerk besteed? Geef zou nauwkeurig mogelijk aan wat jij na school voor het groepswerk hebt gedaan.
- 11 Heb jij je aan de afspraken gehouden wat het huiswerk betreft? Hebben de andere groepsleden zich aan de gemaakte huiswerkafspraken gehouden? Licht je antwoord toe.
- 12 Wat vind je van mijn begeleiding? Licht je antwoord toe.
- 13 Geef zo precies mogelijk aan wat je geleerd hebt tijdens het groepswerk. (Niets kan ook.)
- 14 Wat zou jij anders doen als je het groepswerk over zou doen? Licht je antwoord toe.
- 15 Wat verwacht je van de presentatie?
- 16 Welk cijfer zou jij jezelf geven voor het groepswerk. Motiveer dat cijfer.
- 17 Welk cijfer zou jij aan de andere groepsleden geven. Motiveer.
- 18 Heb je nog andere opmerkingen?

De presentaties waren erg divers. De ene groep maakte er een informatief radioprogramma van, een andere organiseerde aan de hand van stellingen een discussie met de klas en een volgende vertoonde een zelfgemaakte videofilm. Iedere keer werd ook aangegeven hoe er gewerkt was en wat elk groepslid had geleerd. Tijdens de nabespreking werd steeds teruggekoppeld naar de verwachtingen die leerlingen hadden uitgesproken tijdens de eerste les over groepswerk. Verschillende groepen hadden naast het notulenschrift een eindverslag in de vorm van een werkstuk gemaakt.

De afsluiting

Zoals afgesproken zou er ook een slotmanifestatie gehouden worden, een afsluitingsfeest voor leerlingen die aan ouders, vrienden en andere belangstellenden konden laten zien hoe ze tijdens het project

hadden gewerkt. Zowel in de school als op de binnenplaats zou werk geëxposeerd worden. Er was een jongerencafé, een ruilbeurs, een modeshow, een playbackwedstrijd, een songfestival, kortom diverse publiek-lokkende activiteiten. Het werd een gezellige avond, maar voor mijn gevoel zijn we er niet in geslaagd de bezoekers een indruk te geven van wat er tijdens het project is gebeurd.

Daarvoor zijn verschillende redenen aan te voeren. Het enthousiasme binnen de sectie was op zijn minst gezegd wat geluwd: het schooljaar liep ten einde, drukte rondom examens van havo-5 en op handen zijnde ontslagen van enkele collega's. Tijdens het project was ook niet echt gewerkt naar een grootse slotmanifestatie, de leerlingen hadden het groepswerk aan de klas gepresenteerd en verschillende presentaties leenden zich niet voor herhaling met groot publiek. Tenslotte is het op een warme zomeravond natuurlijk aangenamer om je met een koel pilsje en een hartige barbecuehap op de binnenplaats van de school te begeven dan om je in een benauwd lokaal te verdiepen in notulenschriftjes met groepsprocessen. Wellicht dat bezoekers thuis nog eens het programmaboekje hebben doorgebladerd. Enkele citaten daaruit:

'Sommigen zullen zich misschien afvragen waarom de sectie Nederlands van onze havo-afdeling kiest voor zo'n project waarbij het accent voor wat betreft de invulling van de lessen meer van de leraar naar de leerling verschuift. Wij vinden dat in het verleden het taalonderwijs te lang opgesplitst is geweest in allerlei los van elkaar staande onderwerpen, die dan op zichzelf ineens heel belangrijk werden. Ontleden bijvoorbeeld werd doel op zich terwijl het hooguit een hulpmiddel zou kunnen zijn bij het hanteren van de juiste spelling. Wij vinden dat je indien mogelijk met een onderwerp bezig moet zijn dat leerlingen aanspreekt. Taal is daarbij het middel. Als leerlingen informatie verzamelen, verwerken en aan anderen doorgeven is dat een talige bezigheid. Ook het samenwerken in groepen, het maken van notulen, het opstellen van beoordelingscriteria zijn volgens ons vaardigheden die in de Nederlandse les aandacht verdienen. In dit project kregen ze die aandacht.

De leerlingen keken ook naar de rol van taal in de situaties die ze onderzochten. Een groepje dat zich bezighield met de jongerenorganisaties van de politieke partijen merkte bijvoorbeeld op dat alle weringsfolders zeiden dat hun partij de grootste en snelst groeiende jongerenafdeling had: "Volgens de informatie die wij van de Jonge Democraten ontvingen is (ook) de JD de snelst groeiende politieke jongerenorganisatie van Nederland. Opmerkelijk, want D'66 was een van de grootste verliezers bij de laatste gehouden verkiezingen en ook de opiniepeilingen zien er voor die partij niet zo geweldig uit." Of: "De jongerenorganisatie van de VVD gebruikt de moeilijkste woorden in de folders. Wij moesten de volgende woorden opzoeken in een woordenboek: assimilatie, remigratie, etnisch-cultureel, generale, restrictief."

'Wat leren leerlingen nu tijdens zo'n project? Als je tijdens je lessen werkt zoals wij dan is het moeilijk om precies aan te geven wat je geleerd hebt. Taal is ook niet zo'n "hard" vak waarbij je nauwkeurig, tot in decimalen, kunt aangeven wat iemand waard is. Natuurlijk kregen de leerlingen tijdens dit project meer informatie over poëzie, over jongerenliteratuur, ze moesten minstens een boek lezen en schrijfpodochten maken. Dat was allemaal nog tamelijk concreet en te beoordelen. Maar de rest? Om vast te stellen wat je bereikt hebt, moet je weten in hoeverre je aan de bedoelingen hebt voldaan die je had bij de start. We geven hieronder de doelstellingen die de docenten hadden aan het begin van het project, daar zijn later de verschillende bedoelingen bij gekomen die elk groepje had bij zijn eigen onderzoek.'

'Bij het toetsen van dergelijke doelstellingen ben je er niet met een proefwerk. Leerlingen kunnen u er inmiddels meer over vertellen. Wij hopen dat hun talig functioneren wat vlotter gaat, dat ze wat efficiënter en prettiger in een groepje kunnen werken, dat ze zich wat meer thuis voelen op school en last but not least: dat ze wat meer weten over zichzelf. In het onderwijs is de verstandelijke benadering van de wereld vaak haantje de voorste. Het gevoel mag misschien een beetje meespelen, maar komt toch meestal achteraan sloffen. In onze lessen, en met name tijdens zo'n project, ruimen we bewust plaats in voor die beide aspecten van het mens-zijn. Taalvaardig-zijn is enerzijds zo verweven met het functioneren van de mens als geheel en anderzijds zo afhankelijk van normen die ieder voor zich stelt, dat we maar niet aan een statistische becijfering beginnen. We zijn blij dat de school ons die vrijheid biedt.'

Heel bewust zijn we in het programma-boekje van de slotmanifestatie ingegaan op achtergronden en doelstellingen van het project, zodat ouders en andere belangstellenden zicht kunnen krijgen op de visie van waaruit de sectie Nederlands werkt. In deze visie worden leerlingen niet alleen taalvaardiger door oefening in taalactiviteiten, maar vooral ook door reflectie op dat doen. Tijdens een lessenserie, zoals hierboven omschreven, betekent dat aandacht voor vaardigheden die nodig zijn bij het zelfstandig werken in groepjes tijdens projectonderwijs. Tot op heden zijn het voornamelijk 'Nederlandse projecten' gebleven, een contradictio in terminis? Onze sectie ligt niet wakker van die mogelijke tegenspraak. Integendeel, de projectmatige/thematische aanpak binnen ons vak geeft voldoende talig houvast om het voortouw te nemen in de ontwikkeling naar een vorm van meer open projectonderwijs in eigen huis.

Noot

- 1 Voor het schooljaar 1985-1986 hebben we het thema *Verandering* gekozen. We willen in februari 1986 starten. Als u over lesmateriaal of suggesties beschikt, dan graag een reactie.

Literatuur

- Burger, A. *Taalvaardigheden, gereedschap voor projectwerk* Doctoraalscriptie Taalbeheersing. Amsterdam 1983
- Burger, A. 'Taalvaardigheden, gereedschap voor projectwerk. Het aandeel van docenten Nederlands in projectonderwijs' in: *Moer* 1984/6
- Buys, A. *Kijken naar jezelf, reflectie in het moedertaalonderwijs* Doctoraalscriptie Taalbeheersing. Amsterdam 1983
- Gielen, P. 'Effe uitrekenen, wat ik van dat boek vind?' in: *Moer* 1984/6